

Makale Geçmişi/Article History

Alındı/Received:14.10.2019

Düzeltilme alındı/Received in revised form:03.11.2019

Kabul edildi/Accepted:02.12.2019

TANİN GAZETESİ MUHABİRİ AHMET ŞERİF BEY'İN OSMANLI MAHKEMELERİNE DAİR GÖZLEMLERİ (1909-1913)

Ercimet SARIAY*

Özet

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra adliyelerin merkez ve taşra teşkilatlarında önemli bazı değişikliklere gidilmiştir. Bu çerçevede teşkilatın personel eksikliği giderilmeye çalışılmış, taşrada yeni adliye binaları yapılarak mahkemeler açılmış, teftiş mekanizmasına işlerlik kazandırılmasına özen gösterilmiştir. Ayrıca mahkemelerin iş yoğunluğunun azaltılmasına, işlemlerin hızlı yürütülmesine yönelik tedbirler alınmıştır. Bütün bu adımlar Anadolu'daki mahkemelerin iş ve işlemlerinde ne gibi sonuçlar doğurmuştur? Bu sorunun cevabını büyük ölçüde Tanin Gazetesi yazarı Ahmet Şerif Bey'in Anadolu seyahati sırasında gazetesine gönderdiği mektuplardan öğrenmek mümkün olmuştur. Ahmet Şerif'in gezi mektupları, 1908 ihtilalinin hemen akabinde yazıldıkları için, dönemin siyasi, sosyal, ekonomik yapısının Anadolu'ya nasıl yansıdığı hakkında kıymetli bilgiler vermiştir. Özellikle adalet sisteminin temel unsurları olan, mahkemeler, mahkeme personeli, yargılamalar gibi konulardaki tespitleri oldukça dikkat çekicidir. Ahmet Şerif, bu konulardaki düşüncelerini tarafsız bir gözle ifade etmiş, kendisi İttihatçı olmakla birlikte dönemin hükümetlerini ve yöneticilerini eleştirmekten de geri kalmamıştır. Bu çalışmada Ahmet Şerif'in taşradaki mahkemelerin fiziksel durumu, çalışma ortamları ve yargılamaların nasıl yapıldığı hakkındaki görüşleri örneklerle değerlendirilmeye çalışılmıştır. Çalışmada, Ahmet Şerif Bey'in Tanin'de yayımlanan mektuplarının yer aldığı *Anadolu'da Tanin* isimli kitaptan, konuyla ilgili arşiv belgelerinden ve bazı araştırma eserlerinden yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ahmet Şerif, Mahkeme, Reform, Personel, Usulsüzlük.

TANİN NEWSPAPER'S REPORTER AHMET ŞERİF BEY'S OBSERVATIONS ON OTTOMAN COURTS (1909-1913)

Abstract

After the declaration of the Second Constitutional Monarchy, some important changes were made in the central and provincial organizations of the courthouses. In this context, the lack of personnel of the organization was tried to be solved, new courthouse buildings were built in the provinces and courts were opened and attention was paid to make the inspection mechanism operational. In addition, measures have been taken to reduce the workload of the courts and to carry out the procedures quickly. What were the consequences of all these steps in the work and proceedings of the courts in Anatolia? The answer to this question was largely learned from the letters of Ahmet Şerif Bey, an author of *Tanin* newspaper, to his newspaper during his Anatolian trip. Since Ahmet Şerif's travel letters were written immediately after the 1908 revolution, he gave valuable information about how the political, social and economic structure of the period was reflected in Anatolia. In particular, his determinations of the fundamental elements of the justice system, such as the courts, court personnel and the proceedings, are quite striking. Although he was a Unionist himself, Ahmet Şerif expressed her views on these issues with an objective view and he did not fail to criticize the governments and rulers of the time. In this study, Ahmet Şerif's opinions about the physical situation of the provincial courts, working environments and how the proceedings are conducted are evaluated with examples. In this study, the book titled *Tanin in Anatolia*, that contains Ahmet Şerif Bey's letters were published in Tanin, archival documents and some research works were used.

Keywords: Ahmet Şerif, Court, Reform, Personnel, Irregularities.

* Öğr. Grv. , Aksaray Üniversitesi, ercumentsariay@gmail.com

GİRİŞ

Tanzimat Fermanının ilanından sonra Osmanlı klasik adli teşkilatında reform süreci başlatılarak, bu alanda Batı ile entegrasyon sürecine girilmiştir. Bu bağlamda özellikle II. Abdülhamit döneminde söz konusu sahada yeni kurumlar (savcılık, noterlik) ihdas edilmiştir.

Bunun yanı sıra mahkeme dilekçelerinin mülki amirler yerine doğrudan mahkemelere verilmesi, Adliye Nezareti'nin vazife ve teşkilat nizamnamelerinin düzenlenmesi, mahkemelerde savcılık teşkilatı ile merkezde ve vilayetlerde adliye müfettişliklerinin ihdas edilmesi, mahkemelerde icra memuriyetleri oluşturulması, mübaşirler, mahkeme harçları ve hapisanelere dair yeni yönetmeliklerin çıkarılması, askeri ve mülki âmirlerin mahkemelere müdahalelerinin yasaklanması gibi önemli adımlar atılmıştır. Ancak bu adımlar da yetersiz kalmış, değişen ihtiyaçlara cevap verilememesi adliye teşkilatında ve mahkemelerde bazı problemlere yol açmıştır. Ödenek sıkıntısı, nitelikli personel yetiştirilememesi, eleman kıtlığı, her yerde mahkeme açılmaması, davaların sürekli ertelenmesi ve birikmesi, mahkemelerin iş yüklerinin aşırılığı, mahkemelerin fiziksel olarak yetersizliği gibi sorunlar bunların önde gelenleridir (Ahmet Şerif, 1999).

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra da adliyelerin merkez ve taşra teşkilatlarında önemli bazı değişikliklere gidilmiştir. Bu çerçevede teşkilatın personel eksikliği giderilmeye çalışılmış, taşrada yeni adliye binaları yapılarak mahkemeler açılmıştır. Teftiş mekanizmasına işlerlik kazandırılmasına özen gösterilmiş, ayrıca mahkemelerin iş yoğunluğunun azaltılmasına, işlemlerin hızlı yürütülmesine yönelik de tedbirler alınmıştır. Bütün bu adımlar Anadolu'daki mahkemelerin iş ve işlemlerine nasıl yansımıştır? Bu sorunun cevabını, Anadolu'daki mahkemelerin işleyişine yakından şahitlik eden Tanin Gazetesi yazarı Ahmet Şerif Bey'in tespitlerinden öğrenmek mümkün olmuştur.

Ahmet Şerif, İkinci Meşrutiyet döneminin önemli gazetelerinden Tanin'in güzide muhabirlerinden biridir (Ahmet Şerif, 1999: XX).¹ Ahmet Şerif'in ilk mektubu Bursa, son mektubu ise Bolu'ya bağlı Çerkeş kazasıyla ilgili olup "Anadolu'da Tanin" başlığı altında yayımlanmıştır. Onun gezip gördüğü yerlerdeki gözlemleri Anadolu'nun çıplak bir fotoğrafını gözler önüne sermektedir. Bu bağlamda Ahmet Şerif'in, Anadolu için bazen karamsar bazen de umutlu bir tablo çizdiği söylenebilir.

¹ Ahmet Şerif'in hayatı hakkında bilinenler oldukça sınırlıdır. Ahmet Şerif 1883'te doğmuş, gazeteciliğe Tanin'de muhabir olarak başlamıştır. Tanin gazetesi namına Anadolu topraklarını karış karış gezmiş, gözlemleri neticesinde yazdığı mektupları yayımlanmak üzere gazeteye göndermiştir. Bu mektuplar "Anadolu'da Tanin" başlığı altında yayımlanmıştır. Balkan Savaşı'ndan önce gazeteciliği bırakan Ahmet Şerif, 7 Ağustos 1927'de Bursa'da vefat etmiştir.

Tarihçi Sina Akşin, Ahmet Şerif hakkında şunları söylemiştir:

Evliya Çelebi nasıl Osmanlı uygarlığının, yaklaşmakta olan uygarlık yüzyılına adamı ise, Ahmet Şerif de açılan yeni çağın insanıdır, çağdaş, modern bir Türk'tür. Onun içindir ki Ahmet Şerif ülkesine bir Batılı gibi bakmaktadır. Batılı ama önemli farklarla. Bir kez Türk olduğu için gördüklerini bir Batılıdan çok daha iyi anlamakta ve kavramaktadır. İkincisi, duyarlı bir yaklaşım söz konusudur. Gördüğü gerilik ve ilkelikler onun içini titretmekte, iyilik ve ilerlemeler onu teselli etmektedir (Ahmet Şerif, 1999: XII).

Ahmet Şerif'in gezi mektupları, 1908 ihtilalinin hemen akabinde yazıldığı için, dönemin siyasi, sosyal, ekonomik yapısının Anadolu'ya nasıl yansıdığı hakkında kıymetli bilgiler vermektedir. Özellikle adalet sisteminin temel unsurları olan, mahkemeler, mahkeme personeli, yargılamalar gibi konulardaki tespitleri oldukça dikkat çekicidir. Ahmet Şerif, bu konulardaki düşüncelerini tarafsız bir gözle ifade etmiş, kendisi İttihatçı olmakla birlikte dönemin hükümetlerini ve yöneticilerini eleştirmekten geri kalmamıştır.

ADLİYE TEŞKİLATINDA REFORM

II. Meşrutiyet'in ilanından hemen sonra mevcut adliye ve hukuk sisteminin ıslahına yönelik çalışmalar başlamıştır. Bu bağlamda atılan ilk adımlardan biri 1908 tensikatıdır (Bayur, 1991: 90; Kansu, 1995: 155).² Ancak tensikatta üst düzey memurlar büyük ölçüde korunurken, orta ve alt düzeydeki memurlar göz ardı edilmiştir (Tanin, 1908: Sayı 102; Tercüman-ı Hakikat, 1908: Sayı 9878). Aynı yılın sonlarında, tensikat bütün vilayetlere yansımış, kadro dışı kalan memurların tazminat ve emeklilikle ilgili durumları da yeniden düzenlenmiştir. Bu arada boşalan kadrolara yeni memurlar tayin edilmiştir (Tural, 2008: 229). Diğer yandan, Anadolu'daki adliye teşkilatlarının durumu da gündeme gelmiş, sorunların çözümü için bazı girişimler başlatılmıştır. İşlevini kaybeden adliye müfettişliğine son verilmesi bunun bir örneğidir (BOA, BEO. 3888/291574). Bu görev, vilayet ve sancaklardaki müdde-i umumiliklere verilmiştir (Tercüman-ı Hakikat, 1908: Sayı 9935; Tural, 2008: 229). Ancak kısa süre sonra müfettişlik usulüne yeniden dönülmüştür. Bununla birlikte, adli sistemin önemli bir parçası olan hâkimlerin çok çalışmaları, meşrutiyetin getirdiği yeni kanunlara uyum sağlamaları ve uygulamada titizlik göstermeleri istenmiştir (Tanin, 1909: Sayı 252).

Adli teşkilatlara personel seçimi de zaman zaman Meclis-i Mebusan'da gündeme gelmiştir. Bu konuda Abdülhamit dönemi tenkit edilerek, ehliyet sahibi ve eğitilmiş kişilerin teşkilata alınmalarının önemine işaret edilmiştir (MMZC, D.1, C.4, İ.87, 1325/1909: 153-154). Özellikle medrese kökenli adli personel yerine, yeni kanunlara uyum sağlayabilecek personel yetiştirilmesi, hukuk fakültesi mezunlarından bazılarının ihtisas için Avrupa'ya gönderilmeleri

² Tensikat: Devlet dairelerindeki memur sayısının azaltılması ve maaşlarının yeniden düzenlenmesidir. İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından Abdülhamid Dönemi memur kadroları büyük ölçüde tasfiye edilmiştir.

hedeflenmiştir (Tural, 2008: 232). Yine bu bağlamda, müfettişlerin görev ve yetkileri ayrıntılı bir şekilde yeniden düzenlenmiş (Düster, II. Tertib, Cilt II: 33) müfettişlik kadrolarına sınavla seçilen kişiler atanmıştır (Tanin, 1909: Sayı 441).

1909'da ülkedeki adliye teşkilatları gözden geçirilmiş, istinaf ve bidayet mahkemeleri ile merkez teşkilatı arasındaki bağların güçlendirilmesi için müfettişlik kurumunun daha işlevsel hale getirilmesine çalışılmıştır. Buna gerekçe olarak Anadolu'daki adliye teşkilatlarındaki aksaklıklar gösterilmiştir (Tural, 2008: 233). Bu çerçevede bazı yerlerde istinaf ve bidayet mahkemeleri kurulmuş, bu mahkemelere yapılan atamalarda personelin eğitilmiş olmasına dikkat edilmiştir (Tanin, 1909: Sayı 361).

1910 yılında, adliye teşkilatında çalışan personelin gelir düzeyleri de gündeme gelmiştir. Merkezdeki personelin, taşradaki personelden daha fazla maaş almasının adil olmadığı, bu gibi durumların taşra adliyelerinde çalışan memurları rüşvet ve yolsuzluğa ittiğine dikkat çekilmiştir (MMZC, D.1, C.5, İ.100, 1326/1910: 578). Bu süreçte hukuk bürokrasisinin öncülüğünde atılan bu adımların ne denli yetersiz kaldığını, Adliye Nazırı Necmeddin Molla da itiraf etmek zorunda kalmıştır. Ona göre, ihtiyaçları karşılamaktan uzak bazı kanunların hala yürürlükte olması, nitelikli personelin yetiştirilememesi, mali yetersizlikler ve adalet güveninin tam olarak sağlanamaması gibi etkenler bu yetersizliğin temel sebepleridir. Necmeddin Molla, bu sorunların aşılması halinde adli sistemin uzun süreli bir istikrara kavuşabileceğini ifade etmiştir (MMZC, D.1, C.5, İ.73, 1911: 42-56). Bu sorunlara rağmen, 4 Haziran 1911'de adliye teşkilatına dair bir nizamname yürürlüğe konmuştur (Düster, II. Tertib, Cilt III, 467-479). Burada nizamnamenin ayrıntısına girilmeyecektir. Ancak, şunu söylemek gerekir ki, nizamname her ne kadar geniş kapsamlı olarak hazırlanmış ise de, uygulamada, özellikle taşradaki mahkemelerin sorunlarını çözememiş, yargılamalar adaletin yerine getirilmesinde yetersiz kalmıştır. Ahmet Şerif Bey'in gözlemleri de bunu büyük ölçüde teyit etmektedir.

ANADOLU MAHKEMELERİNDE FİZİKSEL DURUM

Adliye teşkilatlarına ve mahkemelere dair yapılan düzenlemelerden sonra Anadolu'nun birçok vilayet, sancak ve kazasında yeni adliye daireleri ile mahkemeler yapılmış ve bu mahkemelere çeşitli atamalar yapılmıştır (BOA, DH. MUİ. 4/57).³ Ancak ödenek yetersizliği nedeniyle yeni adliye teşkilatları, nizamnamelere uygun fiziksel altyapıya kavuşturulamamıştır. Bu gibi durumlara Ahmet Şerif Bey de yakından şahit olmuştur.

³ Ayrıca şu belgelere bakılabilir. BOA, DH. MTV. 14/15; BOA, DH. MUİ. 5/42; BOA, DH. MUİ. 6/25; BOA, DH. MUİ. 70/23; BOA, DH. MUİ. 65/15; BOA, DH. MUİ. 114/23; BOA, DH. İD. 124/82; BOA, DH. MKT. 2776/28; BOA, BEO. 3633/272448; BOA, BEO. 3633/272450; BOA, BEO. 3633/272453; BOA, BEO. 3633/272459; BOA, BEO. 3633/272547; BOA, BEO. 3633/272556).

Ahmet Şerif'in gezi notlarına bakıldığında, Anadolu mahkemelerinin fiziksel yapılarının nizamnelere pek de uygun olmadıkları açıkça anlaşılmaktadır. Ahmet Şerif, Akşehir'deki mahkeme salonunu örnek vererek, salonun kırık dökük, derme çatma eşyalarla dolu olduğunu ve bu eşyaların da düzensiz bir şekilde oraya buraya yerleştirildiğini belirterek, fiziksel ortamın insana güven vermediğinden yakınmıştır (Ahmet Şerif, 1326/1910: 39-40).⁴ Ahmet Şerif, Hassa kazasındaki mahkemenin ise tavanının bezle örtülü olduğunu, insana çadırdaysı gibi bir his verdiğini belirtmiştir. Ayrıca, mahkeme kayıtlarının alel usul tutulduğunu, defterlerin matbu olmadıklarını, bunun sebebinin de ödenek yetersizliği olduğunu ifade etmiştir (Ahmet Şerif, 1999: 397). *“Adliyenin hiçbir dairesinde düzenli, kanunun tarif ettiği defterler yoktur ve en birinci sebep de paranın yetişmemesi sebebiyle tedarik olunamamasıdır. Adliye Nezareti, memurlar gönderiyor, fakat bunların oturacak yerleri yok, kâğıtları, kalemleri, defterleri yok”* (Ahmet Şerif, 1999: 254-255).

Sadece mahkemeler değil onun da içinde bulunduğu adliyenin diğer odaları da benzer bir konumdadır.

...Gümüşhane'deki adliye dairesi diye gösterilen binaya girdim. Küçük bir kapı, dar ve karanlık pis bir sofa... İçlerinde birçok memurun bulunduğu üç-dört oda, bu odaların içi bizim mahalle kahvelerinden daha karışık ve sefildir. Tavanlar gayet basıktır. Oturulan iskemleler çatlak ve kırıktır. Masaların rengi, şekli kaybolmuştur. Bunların etrafında memurlar, kâtipler oturur (Ahmet Şerif, 1999: 322).

Taşra mahkemelerinin küçük, dar ve tek odalı olması sebebiyle duruşmaların çok kalabalık ortamlarda yapıldığı, hâkimlerin dahi oturacak yer bulmakta zorlandıkları anlaşılmaktadır. Ahmet Şerif'in Nallıhan kazasındaki duruşma salonuna ilişkin tespiti bunun açık bir göstergesidir.

...Duruşmalar için ayrıca bir yer olmayacak ki hâkimler heyetinin odasında toplanılmış. Önündeki masaya dayanmış olan hakim efendinin iki tarafında üyeler, savcı yardımcısı vekili jandarma teğmeni, masanın yanında katip. Pek küçük olan odayı heyetle birkaç dinleyici dolduruyor. Biraz daha kalabalık gelse pek tuhaf olacak çünkü yer yok (Ahmet Şerif, 1999: 215).

⁴ *“Fakat bu öyle bir mahkeme ki, oturduğunuz yerin arkasına evrak dolu adi sandıklar, bunların üzerine tenekeler ve buna benzer birtakım şeyler konulmuş... Her türlü döşenme ve düzenden yoksun, perdeleri birer tarafa sarkmış pencereleri, davalılara ayrıldığı halde önlerinde ufak birer masa bile bulunmayan kısımları ile insana büyüklük, adalet duygusu değil, belki güvensizlik duygusu aşıyor”*. Bir başka örnek de Düzce adliyesinden, *“Düzce'de mahkemeyi hükümet kapısından girince alt katta ve sol tarafta bulursunuz. Bu taraf bütünüyle adliyenin işgali altında karanlık ve pis bir kısımdır. Evvela savcının odasına uğradım. Kötü mefruşatsız bir oda. Galiba tek penceresinden binanın arkasındaki hapishaneye manen olduğu gibi maddeten de geniş bir bakışı var. Bütün mobilya birkaç kırık iskemle iki eski masa antika bir koleksiyondan ayrılmış zannedilen duvarda asılı birkaç silahtan ibarettir. Masaları üstüne altına düzensiz perişan dağılmış birçok kağıtlarla defterleri de ilave edeceksiniz. Sonra iki masanın arkasına yazıdan başını kaldıramayan savcı beye aylıksız hizmet eden mülazim (stajyer memur adayı) efendiyi oturtursanız Düzce kazası bidayet mahkemesi savcılığı dairesini belki aynen belki hayal meyal görmüş olursunuz”*.

Mahkemelerdeki duruşmaların açık olarak yapılması gerekirken buna uyulmadığı, çoğu kez davaya müdahil olacakların bile saatlerce dışarıda bekledikleri ve duruşmalara zorlukla katıldıkları görülmektedir. Örneğin Silifke kazasında durum bu minvaldedir:

...Ceza duruşmalarının yapıldığı oda, küçük dar bir yerdir. Duruşmaların açık olacağı tabii hâkimlerin, mübaşirlerin bildiği şeyler ise de bunlar kanun hükümlerine uymamaya sanki yemin etmiş olduklarından mahkemenin iki kanatlı olan kapısından biri açık, diğeri kapalıdır. Açık olan kapının önünde, mübaşir efendi durmuş olduğundan, dışarıdan içeride ne olduğunu görmek mümkün olmadığı gibi, içeri girmek te zordur. Kalabalık olan halk ise, kapının önüne toplanmış, birçoğu duruşma odasına girmekten dolayı çekingen ve ürkek bir durumda idi. oturacak özel bir yer bulunmaması sebebiyle ayakta durarak olayları izlemeye başladım (Ahmet Şerif, 1999: 202).

Ahmet Şerif, Anadolu'daki adliyelere ve mahkemelere bakıldığında halkın ne durumda olduğunun anlaşılacağını belirterek bunun hükümetin karakterini de yansıttığını iddia etmiştir. Ahmet Şerif'in adliye ve mahkemelerin fiziksel yapılarına dair gözlemleri genel olarak olumsuz ve karamsardır. Ancak istisnai de olsa bazı bölgelerdeki mahkemelerin diğerlerine nazaran daha iyi bir durumda olduklarını beyan etmiştir. Buna ilişkin olarak Adapazarı ve Bolu'daki mahkemeleri işaret etmiştir (Ahmet Şerif, 1999: 368).

MAHKEME PERSONELİNİN DURUMU

Sultan II. Abdülhamit döneminde, Osmanlı adli teşkilatı ile mahkemelerindeki personel yapısının nitelik ve nicelik bakımından yeterli olmadığını söylemek mümkündür. Bu konuda Meşrutiyet'in ilanından sonra bazı adımlar atılmış ise de, atılan bu adımlar, özellikle ilk yıllarda istenen sonucu verememiştir. Mevcut kadroların tasfiye edilmesi ve mali sıkıntılar nedeniyle yeterli sayıda ve nitelikte personel yetiştirilememiştir. Bu durum, Anadolu'daki mahkemeleri olumsuz etkilemiş, neticede mahkemelerin işleyişi sağlıklı bir şekilde sürdürülememiştir. Arşiv kayıtları ile Ahmet Şerif Bey'in gözlemleri dikkate alındığında Anadolu mahkemelerinde personel sorununun ciddiyeti daha iyi anlaşılmaktadır.

Anadolu mahkemelerinde, yargılama sürecinin aktörleri, kadı, naip, müdde-i umumi, müstantik, başkâtip ve yardımcı memurlardır. Ancak, bu görevlilerin sayıları ve nitelikleri göz önüne alındığında önemli bir sorun teşkil ettiği de bir gerçektir. Örneğin, Akşehir kazasındaki mahkemede görevli bir memurun iş bilmezliği ve iş yükü yüzünden aciz ve bitkin bir hale gelen naip hakkında Ahmet Şerif, şu ifadeleri kullanmıştır:

...karşısında bir heykel gibi duran köylünün istediği bir kaydı bulmak için yarım saatten beri çalıştığı halde esrarlı defterinde bunu bir türlü keşfetmeği başaramayan artık kaşları çatılmış bir memur. Diğer yanda, kendisine verilen birçok görevin ağırlığı altında şaşırılmış memuriyet süresinin bitmesine şu kadar ay yahut gün kaldığı hesabından zihnini ayıramayan başkan, naib efendi... (Ahmet Şerif, 1326/1910: 38-39).

Personelin yetersiz kaldığı durumlarda, vekâlet veya asıl personel yerine bir başkasının görevlendirilmesi gibi durumlara da sıkça rastlanmıştır. Bu gibi durumlar hem mahkeme

sürecinin uzamasına hem de adalete olan güvenin sarsılmasına yol açmıştır. Bunun temel nedeni personelin yeni kanun ve nizamnamelere hâkim olamamasıdır. Bu gibi durumlarda duruşmalar sürekli ertelenmiş, mahkemelerin karar vermeleri gecikmiştir. (Ahmet Şerif, 1999: 22-23).⁵ Ahmet Şerif, Abdülhamit döneminden beri görev yapan mahkeme başkanlarını da eski kafalı olmakla suçlamış, bu kişilerin adaleti yerine getiremeyeceklerinden yakınmıştır (Ahmet Şerif, 1999: 46).⁶ Buna karşın, yeni ve eğitilmiş personelin taşra mahkemelerinde görevlendirilmeleriyle işlerin yoluna girebileceğine inanan Ahmet Şerif, Eskişehir’e yeni ceza reisi ve savcı yardımcısının atanmasıyla mahkemedeki işleyişin kısmen düzeldiğini ifade etmiştir. Ahmet Şerif naiblerin de mahkeme başkanlığını bir an önce bırakmalarından yanadır. (Ahmet Şerif, 1999: 55).⁷ Çünkü bu kişiler görev yaptıkları yerlerde, bölgenin zengin ve ileri gelenlerinin etkisinde kalmışlar ve bazı suiistimallere ön ayak olmuşlardır (Ahmet Şerif, 1999: 62).⁸

⁵ “Yürütülecek olan duruşma, arazi davasıdır. Bunun için tapu kâtibinin bulunmasına gerek vardır. Davet ediliyor. Kâtip efendi, burada bulunmasının ne gibi yarar sağlayacağını kendisi de anlayamadığını belirtir bir tavırla gelip, mahkeme heyetinin etrafına dizildiği kürsünün en uç tarafında, bir sandalyeye oturuyor. Fakat dahası var, galiba duruşma, amme hukukunu ilgilendiriyor. Demek ki, savcının da duruşmada bulunması gerekiyor. Bu zat davet ediliyor, fakat henüz teşrif etmemişler. Bunun üzerine, belki yalnız bu defaya mahsus olmak üzere, reis efendi bir zaptiye gönderilerek buldurulmasını emrediyor. Gerçekten, pek uzun sürmeyen bir beklemeden sonra savcı yardımcısı ve vekili de olan Akşehir’in biricik polis memuru geliyor. Alışılmış bir tavırla tapu katibiyle İslam mahkeme üyesinin arasındaki sandalyesine oturuyor. Hele her şey oldu, yasaya uygun tören yapıldı. Artık duruşmaya bakılabilir. Bu duruşmanın icra memuru, başkâtibi, zabıt kâtibi sırasında üyesi, yani her şeyi demek olan fakat elindeki kalemlerle kâğıdı acemi bir şekilde tutmakta olan kâtip efendi belgeyi okuyor. Vekiller, güya savunmaya başlıyorlar. Fakat söylediklerinden ben bir şey anlamadığım gibi, hakimlerinde anladıklarını sanmıyorum. İki heykel gibi duran savcının tapu memurunun ise, canlarının sıkıldığı yüzlerinden okunuyor. Derken bir şeyler oluyor, hakimler, birbirlerinin kulağına fısıldıyorlar. Duruşma da on beş yirmi gün sonraya bırakılıyor. Oh!... Herkes de bir kurtuluş ferahlığı. İşte anlatmaya çalıştığım bu gibi durumlar karşısında, insan, bir hükümet dairesinde bulunduğu inandırmakta tereddüt ediyor”.

⁶ “Mahkemenin hali diğer arkadaşlarınkinden farklı değildir. Gerçekten yasadan adaletten başka her bir şeyin girebildiği bu mahkemeler, büyük hakimler hep aynı durumdadırlar. Yalnız mahkeme başkanının şu sözlerini aktaracağım: Beni böyle çökmüş saç sakalı beyazlamış görerek yaşlı sanmayınız. Bu devlete otuz beş sene hizmet ettim, daha da yıllarca hizmet edeceğim. Şimdiye kadar çalıştığım gibi bundan sonra da çalışacağım. Ahmet Şerif hakimleri hep aynı kafada görerek bu durumu ironileştiriyor: “Evet işinden durumundan ve sözünden anlaşılıyor ki, otuz beş senelik bu başkan çalışacak ve hizmetler yapacak, vatan ve millet de bu ellerin, bu kafanın çalışmasıyla mutlu olacak, ilerleyecek!”.

⁷ “Gerçekten ceza reisi ile savcı yardımcısının gelmesiyle ceza mahkemesini ilgilendiren işlere bir yenilik bir düzen meydana gelmiştir. Hele ceza reisinin gayretiyle eski pisliklerin de temizleneceğini görülen ciddiyet göstermektedir. Reisin arkadaşları, o bildiğimiz üyeler düşünülürse bundaki akamet de dikkate çarpar. Bir de yeni başkanlar, memurlar gönderildiği halde hukuk mahkemesiyle icra dairesinin yine naibin başkanlığı altında bırakılması doğru değildir. Naiblerin adliye ile bağları ve ilgileri kesilmelidir. Böyle bırakılırsa hiçbir şey yapılmamış demektir”.

⁸ “Eşit bir şekilde adalet dağıtmakla görevli olan mahkemeler, görevleri iki sene ile sınırlandırılmış olan naiblerin o sırada en dışlı hangi zengin ise onun adamlarından ona bağlı kimselerden halkın haberi olmaksızın seçilmiş olan üyelerin başkanlığı ve hükmü altındadır. Görev süresinin iki yıl süreceğini diğer bir görev almak için epeyce bir zaman beklemesi gerektiğini hesap eden naib çalar, azalar çalar, katip ve müstantik de onlara uyar. Aylığı yüz kuruşla üç yüz kuruş arasında oynayan, bazan okuma yazma bilmez jandarma onbaşı ve çavuşlarından olan savcılar, bu alışverişi halleri kendilerine verilen görevdeki yetkileri ve fırsat sevk eder. Hatta mahkemelerin mübaşiri hademesi bile efendilerini taklit eder. Hangi mahkemeye gidilse hükümleri verilip, aylardan beri ilamları çıkmamış maddeler yahud hükümleri yerine getirilmemiş tomar tomar ilamlara rastlanır. İşlemleri bu halde bulunan benim ancak bir kısmına uğrayabildiğim mahkemelerden çoğuna kuruluştan beri bir müfettiş filan uğramamıştır. Uğradığı yerlerde de elbette müfettişin zayıf tarafı bulunarak avutulmak yolu seçilmiştir”.

Ahmet Şerif, mahkemelerde yeterli sayıda doktor olmamasının da büyük bir sorun olduğuna dikkat çekmiştir. Mahkemeye gelen yaralılar ve dövülenler hakkında doğru dürüst rapor tutulmadığı için objektif kararların verilemediğinden yakınmıştır (Ahmet Şerif, 1999: 95).⁹

Mahkemelerde çalışan bir kısım personelin mesai saatlerine riayet etmemeleri de mahkemelere olan güveni zayıflatmanın yanı sıra adaletin gecikmesine yol açmıştır. Mahkemelerdeki personel eksikliğinin yanı sıra bir de mevcut personelin vaktinde mahkemeye gelmemesini eleştiren Ahmet Şerif, bu gibi durumlarda hiçbir davanın zamanında sonuçlanmayacağını, bunun da hükümete olan güveni sarsacağını iddia etmiştir:

...duruşmalara geç vakit başlayan, üç saatte yirmi beş ceza davasına bakan bir mahkemeden yargılamanın selameti beklenemez. Eğer bütün bu sıkıntılardan, devletin katlandığı fedakârlıklardan amaç adaletse, şu an mahkeme ile o gaye arasında iki kutup arasındaki mesafe kadar bir uzaklık olamaz mı (Ahmet Şerif, 1999: 77-78, 366-367).¹⁰

Bu örneklerden de anlaşıldığı üzere, hem sayıca hem de nitelik bakımından yeterli personel bulunmayışı Anadolu'daki mahkemelerin en önemli sorunlarından biri olmuştur.

MAHKEMELERİN İŞLEYİŞİ VE YARGILAMALARA DAİR SORUNLAR

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra yargı reformu çerçevesinde, mahkemelerin işleyişi ve yargılamalara dair sorunların giderilmesi adına bazı düzenlemeler yapılmıştır. Yapılan bu düzenlemeler öncelikle merkezde, daha sonra da peyderpey Anadolu'da uygulamaya

⁹ "Haydi, halk zaten rağbet etmez ve başvuramaz diyelim, adliye ne yapacağız? Mahkemede bir doktor bulunmazsa, düzen adalet olur mu? Bugün burada yaralılar, düğülmüş kimseler, sokak doktorlarına, cerrahlarına, muayene ettirilmekte, bunların verdikleri raporlar ilmi belgelerden sayılarak, sırasında karar vermek için esas kabul edilmektedir. Kahveciden, berberden, hancıdan cahil bir doktor yahut cerrah... hoş değil mi? Adi suçlar böyle. Suçüstü olaylarında ise daha garip, daha merhamet ve acı uyandırıcı. Dediğim gibi, taşrada hayatın bile hiç değeri yoktur. Doktor ya Beypazarı'ndan ya Nallıhan'dan gelecektir. Doktor zorunlu olarak veya hamiyetinden dolayı gelsin. Fakat Beypazarı ve Nallıhan buraya on iki saatten fazladır. Tabii epeyce masraf olacaktır. Bunu kim verecek... Davalı dersiniz yanılırsınız, çünkü fakir halk, para vermektense davasından vazgeçmeye razıdır. Kendi kesesinden harcayan doktor bir daha gelir mi? Zaten yeterli ödenek te ayrılmaz. İstinaf savcısına ne diyelim. Bu mesele için buradan yazılan bir resmi yazıya, defterdar, üç yüz kuruştan fazla harcanamayacağını derkenar ediyor. Savcı da altına "Mihaliççik Mahkemesi Başkanlığına" havalesini yazmak zahmetini seçerek, gönderiyor. Her tarafta idaremi böyle döndürülürse heyhat Kendilerini aldatmak isteyenler, taşrada, Anadolu'da adalet vardır, kanunlardan başka hiçbir kuvvetin sözü geçmez diye, sesleri çıktığı kadar bağırırsınlar, beyhude nefes kaybından başka bir şey yapmazlar. Gerçek ah! O pek acıdır".

¹⁰ Ayaş kazasındaki mahkeme ile ilgili Ahmet Şerif, şunları söylemiştir: "İçine girdiğim hükümet konağının alt katında daha beş-on kişi vardı. Bunlara ne işleri olduğunu sordum. Ceza mahkemesine geldiklerini söylediler ve bir celb kâğıdı verdiler. Bu beş şahit adına yazılmış saat dörtte mahkemede hazır bulunmayı emreden bir celb müzekkiresi idi. Şimdi ise saat sekizi geçiyor, mahkemede bir hareket görülüyordu. Bu adamların söylediklerine göre saat dörtte gelmişler üyeler filan toplanmadığından beklemişler ve dışarı çıkmışlar. Şimdi yine gelerek beklemekte imişler. Ben de bunlarla beklemeye karar verdim ve bir aşağı bir yukarı gezinmeye başladım. Saat sekiz buçuk (13.30) olduğu halde mahkeme kapıları açılmamakta, saat dörtte davet edilenlerle birlikte ben de beklemekte inat ediyorduk. Bu saydığım şeylerden mahkeme heyetinin pek vaktinde toplanmayarak mahkemeye çağrılan kimselerin saatlerce beklettirilmesinden beş kişi adına bir celb müzekkiresi yazdırılmasından iddianamenin okunmamasından, üyelerin canları isteyince koltuklar üzerinde bağdaş kurarak oturmaları bir tarafa bırakılırsa duruşmanın idaresinden ve yürütülmesinden heyeti, özellikle hâkim efendiye tebrike değer görmek insafa uygundur".

konmuştur. Nitelikli personel eksikliği, mali sıkıntılar, çalışma şartlarının zorluğu gibi nedenlerden dolayı mahkemelerin işleyişinde ve yargılamalarda önemli sorunlar yaşanmıştır. Dolayısıyla yargı reformunun, uygulamadaki sıkıntılar göz önüne alındığında, hemen netice vermediği, bunun için uzun bir sürece ihtiyaç olduğu anlaşılmıştır. Ahmet Şerif Bey'in gezi notlarında bu durumu teyit eder nitelikte birçok örnekle karşılaşılmıştır.

Ahmet Şerif'e göre, halk hürriyetin ilanına sevinmiş olsa da, hala mahkemeye başvurmakta tereddüt etmektedir. Çünkü bir taraftan mahkeme azalarının keyfiliği sürmekte bir taraftan da mahkeme masrafları kişilere çok ağır gelmektedir. Neticede halk, hakkını kanuni yollardan aramak vazgeçmektedir (Ahmet Şerif, 1999: 7).¹¹ Buna karşın yönetimdeki ani değişikliğe ilk etapta şaşırın mahkeme memurları, bir süre kararsız kalmışlarsa da, işlerin gidişinde fazla bir değişiklik olmadığını görerek eski alışkanlıklarını sürdürmüşlerdir.

Mahkemelerin işleyişi konusunda da Ahmet Şerif çarpıcı tespitleri vardır. Mahkemelerdeki işleyişin oldukça ilkel şartlarda ve usulü aykırı bir şekilde yapıldığına şahitlik eden Ahmet Şerif, Ayaş kaza mahkemesindeki bir duruşmayı örnek vererek:

...bakılacak iş bir köye ait havuzun tahribi davası. Dava edenler beş kişi ve hepsi hazır. Sanık bulunamadığından duruşma gıyabında yürütülecek. Zabıt kâtibi dilekçeyi okudu. İddianameyi de okumasını bekliyordum. Fakat bu mahkemede iddianamenin okunması adet değil midir? Mahkeme savcının kimi dava ettiğini anlamadan duruşmaya başlamış oldu... (Ahmet Şerif, 1999: 76-77).

Ahmet Şerif'in duruşmalara ilişkin eleştirileri göz önüne alındığında hukuk mevzuatına hâkim olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin bir duruşma esnasında ihzar müzekkiresinin (zorla getirme emri) usule aykırı olarak uygulandığını belirtmiştir:

...celbnameler jandarmalar tarafından ilgililere bildirilmiyor, ötekine berikine, muhtara veriliyor, bildirim hiçbir vakit kanunun tariflerine uygun olarak yerine getirilmiyor. Şahit, dik başlılığından, inatçılığından değil haberi olmadığından gelmiyor. Jandarma ihzar müzekkiresinin ne demek olduğunu bunun ne gibi yetki verdiği farkında değil. Sonra, duruşma gününde, şahitler yine kendileri geliyor. Hâlbuki ihzar, mahkemenin bütün tedbirler sonuçsuz kaldığında, başvuracağı son bir vasıta (Ahmet Şerif, 1999: 91).

Aslında ihzar müzekkiresi hukuki açıdan alelade bir kâğıt parçası olmayıp, devleti ve kanunu temsil eden önemli bir belgedir.

Mahkemelerdeki bazı duruşmaların ciddiye alınmadan formalite olarak yapıldığına şahit olan Ahmet Şerif, İlgin kazasındaki bir duruşmaya istinaden şunları belirtmiştir:

¹¹ "Köylüler, her ne kadar Hürriyetin ilanına sevinmiş olsalar da mesela geçen gün, bir ifade vermek için kasabaya giderek orada üç gece, han köşelerinde kalmaya birçok masraf yapmaya mecbur olduğunu ve en sonunda hele müstantiğin gönüllü olarak, ifadesini dinlediğini, hala mahkemelerin evvelki gibi olduğunu ve bunlarda bir fark göremediklerini, mesela, tarlasına tecavüz eden komşusunun bu haksızlığını gidermek için mahkemeye gitmekten, birçok harç vermekten ve birçok kez gidip gelerek işinden gücünden kalmak ve bir hayli adamlarla uğraşmak gibi engellerin korkusuyla çekindiğini, hakkını elde edemediğini söylüyor".

Duruşma, sohbet ve müdahale dalgaları arasında sona yaklaştı. Başkan savcıdan düşüncesini sordu. Jandarma teğmeni, kelimeleri ağzında eviriyor, çeviriyor, fakat amacı, sanıkların beraatını veya suçsuzluğunu istemek olduğu halde, bir türlü bunu söyleyemiyordu. Başkan imdada yetişti. Söylediklerini özetledi. Ve bir süre müzakereden sonra, savcının düşüncelerinin reddi ile sanığın ceza kanununun iki yüz yirmi dördüncü maddesi gereğince, bir ay mahkûmiyetine dair karar bildirildi (Ahmet Şerif, 1999: 50-52).

Ahmet Şerif, hâkimin kararına katılmadığını, hükmün çürük esaslara dayandığını belirterek sanığın, iki yüz yirmi ikinci madde gereğince cezalandırılması gerektiğini iddia etmiştir.

Mahkemelerin sağlıklı olarak işleyebilmesinin önündeki önemli engellerden biri de işin uzmanı yerine vekâletle iş gördürülmesi, kanunen yetkisiz kişilere sorumluluk ve yetki verilmesidir. Ayrıca yeterli sayı ve nitelikte eğitilmiş personelin olmaması da kronik nedenlerden biridir. Örneğin Tarsus kaza mahkemesindeki iş yoğunluğuna rağmen müstantikin vilayet merkezine tayin edilmesi ve yerine icra memurunun vekâlet etmesi mahkemenin işleyişini yavaşlatmıştır (Ahmet Şerif, 1999: 128). Öte yandan personel eksikliği yüzünden birçok yerde başkâtip mahkemenin en mühim memuru olmuş, bütün işleri yürütmeye çalışmıştır (Ahmet Şerif, 1999: 147).¹²

Mahkeme memurlarının görev bilinciyle hareket etmemeleri, naiplerin hala duruşmalara katılıyor olmaları, mahkeme azalarının dikkatli seçilmemesi mahkeme süreçlerini olumsuz etkilemiştir (Ahmet Şerif, 1999: 168). Mahkemelerdeki duruşmaların şekli ve işleyişi bir plan ve program dâhilinde olmayıp, keyfi ve düzensiz olarak yürütülmesi de gecikmelere yol açmıştır (Ahmet Şerif, 1999: 154).¹³ Sanıklar için gönderilen celpnamelerin aylarca iade

¹² “Başkâtip, mahkemenin tek hazinesidir. Zabıt kâtibi, icra memuru, noteri, üyesi, çok defa odur. Bazen mahkemede hâkimlik ile kâtipliği bir anda yapar. İkinci kâtip aylığı buradan aldığı halde, liva merkezinde çalışıyor. Hikmetini anlayamadığım şeylerden biri de budur. Hemen her kaza mahkemesinin ikinci kâtipleri merkezde kullanılıyor. Kazada bütün işlemler başkâtime kalıyor. Nezaret hiç uygun olmayan bu usulü engellese iyi olur”. Ahmet Şerif’in şu notu, mahkemelerdeki personel zafiyetini bütün çıplaklığıyla ortaya koymaktadır: “Silifke Ceza Mahkemesi’nde ne bir savcı yardımcısı, ne de bir müstantik vardır. Yardımcı, birkaç ay önce görevini terk ile İstanbul’a gittiği gibi, müstantik de şikâyetler üzerine Kozan’a gönderilmiştir. Şimdi her iki göreve -tabii işlemlerden haberleri olmayan- iki seçilmiş üye vekâlet ediyor... Bidayet mahkemesinin durumu da diğer kazalardaki gibidir. Müzakereler sırasında, savcı yardımcısı vekili polisin de müzakerelere katıldığını gördüm. Mahkemenin ikinci kâtibi, liva merkezinde kullanılıyor ve başkâtip, mahkemede hem hâkimlik hem de kâtiplik görevini yerine getiriyor. Gilindir mahkemesi başkâtipi epeyce yorulmuş bir kimsedir. Hiçbir arkadaşı olmayan bu zavallı, işlerin içinde boğulmuş, şaşırmış kalmıştır. Duruşmada, düzeni, bütünüyle yok eden bildirimdeki gecikme ve yolsuzluktur. Köylere bildirim zaptiye aracılığıyla yapılıyor. Mahkemeden bildirilecek evrak verilince, muhterem zaptiye memuru, bunları zaten birikmiş olanların yanına atar, sonra unuttur. Eğer lütfen aklına gelirse bir zaptiyeye verir. O da köye kadar gideceğine, kasabada ya muhtarı yahut köylülerden birini bulur ve kâğıdı ona vererek yalan yanlış yaptığı işlemin altına bir de parmak bastırır. Kendisine bildirim yapılması gereken kimse ise işten haberdar olmadığından gelmez. Mahkeme bunu itaatsizlik sayarak, ihzar müzekkiresi keser, para cezasına karar verir. Mahkemeden beş-altı defa celp müzekkiresi yazıldığı halde, hala bu düzensizlik nedeniyle, bildirim yapılamamış işler pek çoktur. Bu karışıklıklar içinde zahmet çeken, zulüm gören iş sahipleridir, köylüdür. Reisi, kâtibi, üyesi, zabıtası görevlerini bilmez, bunların cezasını, zavallı, suçsuz köylü çeker”. Ahmet Şerif, 202-209.

¹³ “Duruşmaların biçimi ve cereyan zamanı, keyfe bağlıdır. İncelense, aylardan beri, henüz bakılmasına başlanmamış davalar bulunur. Hâkim efendi, bu gecikmelere sebep olarak, zabıtaya verilen celpnamelerin diğer evrakın vakit ve zamanıyla işlemlerinin yerine getirilmeyerek, geri verilmemesini ve şimdi zabıtada yüzlerce

edilmemesi, talimat varakalarının uzun süreler cevapsız bırakılması, arkasının aranmaması ve aylarca masa gözlerinde beklemesi de işleri sekteye uğratmıştır (Ahmet Şerif, 1999: 202).¹⁴

Yukarıda bahsedilen durumlar dışında, Anadolu mahkemelerindeki iş yükü yoğunluğu da mahkemelerin işleyişini ve yargılamaların sağlıklı yürütülmesi olumsuz yönde etkilemiştir. Örneğin, Sivrihisar kazasındaki mahkemede işler çok yoğun olmasına rağmen bu işlere sadece bir başkâtip bakmaktadır. Hâlbuki bir kişinin bu kadar işin üstesinden gelemeyeceği bir gerçektir. Mahkemenin kayıtları da buna işaret etmektedir. Kayıtlarda, ceza davalarına bakıldığında, 1909 yılında, toplam 422 davadan 269'una bakılmış, 153 dava ise henüz bitirilmemiştir. İcra davalarında ise, 152 davadan 42'sinin hükmü yerine getirilmiş, 110'u elde kalmıştır (Ahmet Şerif, 1999: 106-107). Silifke Ceza Mahkemesi'nde, 98 cinayet davasından 73'ü, 519 cünha davasından 385'i sonuçlandırılmıştır (Ahmet Şerif, 1999: 201-204).

Gülner kazasının merkezi olan Gilindir'de, 1909'da 266 ceza davasından 207'sine bakılmış, 59'u sonraki yıla devrolmuştur. 42 hukuk davasından 10'u görülmüş, 32'si devredilmiştir. 85 icra davasından 9'u sonuçlanırken, 76'sı devredilmiştir. (Ahmet Şerif, 1999: 210-212). Bolu sancağında ise, günlük yirmi yirmi beş davaya bakılmaktadır. Bu da iş yükünün ne kadar yoğun olduğunu göstermektedir. Yıllık bazda bakıldığında, 1410 ceza davasından 548'ine bakılmış, 862'si ise bakılmak üzeredir. (Ahmet Şerif, 1999: 166-167). Bu istatistiki veriler için Anadolu'daki başka mahkemelere de bakılabilir. Verilerin sayısal doğruluğu her ne kadar şüphe uyandırır da, mahkemelerin iş yoğunluğu konusunda önemli bilgiler vermiştir. Kısacası Anadolu mahkemelerindeki iş yükünün bir hayli fazla olması yargılamaların zamanında yapılamamasına ve gecikmesine yol açmıştır. Zor şartlar altında çalışan personelin ise, bu iş yükünün altında ezilmiştir.

celpname bulunmasını gösterir. Zaten zaptiyelerin çoğu da Hacı Ağa'nın akrabalarıdır. Reisin sigarasından sonra dikkate çarpan, yetmişlik, entarili bir ihtiyar üye idi. Diğer üçü ise sanki bu sandalyelerde oturmaya hakları olmadığını teslimden doğan, bir vicdani azabın etkisi altında mahcup gibiydiler. Bu heyet şimdi bir cinayet davasına bakacaktı. Bir kimsenin idamına hüküm vermek yetkisine sahip olan bu cahil adamların durumuna bakarsak adalet adına kalpten ağladım. Duruşma ufak bir sebeple ertelendi”.

¹⁴ “Dışarıda bulunan sanıklar için gönderilen celpnameler, aylarca iade edilmediği, istinabe (başka yerdeki tanıgım ifadesi alınarak davanın görüşülen mahkemeye gönderilmesi) yoluyla diğer mahkemelerce dinlenmesine lüzum görülen şahitler hakkında yazılan talimat varakalarına uzun müddetler cevap verilemediği halde, arkası aranmak, tekid edilmek, kimsenin hatırına gelmez. Zaten bu gibi işlerde kararlarda, bir gün tayin edilmeyerek “vüruduna intizar olunması” (gelişinin beklenmesi) denildiğinden, evrak aylarca mahkemeye bile çıkarılmayarak, masa gözlerinde kalenderce bir tevekkül içinde uyuklar durur”.

MAHKEMELERDEKİ USULSÜZLÜKLER

İncelenen dönemde, Anadolu'daki adliye ve mahkemelerde çeşitli usulsüzlüklere rastlanmıştır. Bu usulsüzlükler, her ne kadar farklı nedenlere dayansa da, genellikle şahsi çıkarların ön planda olduğunu söylemek mümkündür.

Konya vilayetine tabi Ilgın kaza mahkemesinin reisi Naip Hayrani Efendi hakkında ortaya konulan rüşvet iddialarından dolayı soruşturma yapılmış, iddiaların doğru olduğu anlaşılacak dosyası vilayete gönderilmiştir. Ancak Hayrani Efendi, genel aften faydalanarak görevine iade edilmiştir. Hâlbuki naip efendi, Ağalarlı Hacı Mehmet Efendi'nin yetim çocuklarının bin dokuz yüz kuruşuyla, Ilgınlı Hacı Osman Efendi'nin yetimlerinin on sekiz lirasını ve Ilgın aşar mültezimi Hasan Hüseyin Efendi'nin icra dairesi tarafından haciz edilip satılan zahire bedelinden bin iki yüz kuruşunu zimmetine geçirmiştir. Bunun üzerine, Ilgın savcı yardımcılığı vekâletince yapılan soruşturma dosyası vilayete gönderilmiştir. Öte yandan, mal müdürü de olayın takipçisi olmuş, vilayete birçok kez bu olayla ilgili yazı göndermiştir. Ancak olayla ilgili herhangi bir neticeye varılamamıştır (Ahmet Şerif, 1999: 50). Dolayısıyla vilayetin bu haksızlığa göz yumduğu düşünülebilir.

Yine Ilgın'ın Derbend köyünde, Sağır Hasan oğlu Mehmet ve annesi Hatice, bir hırsızlık olayından dolayı müstantiklikçe tutuklanırlar ve cinayet suçu ile yargılanmalarına dair karar alınması üzerine, dosyaları Konya vilayeti Heyet-i İttihamiyyesine gönderilir. Heyet-i İttihamiyye, Hatice hanımın men-i muhakemesiyle, diğer sebeplerden dolayı tutuklu değilse serbest bırakılmasına karar verir. Hatice hanımın serbest bırakılması için çekilen telgrafı, telgraf dağıtıcısı mahkeme reisine götürür. Reis, tutuklu Mehmet'in de serbest bırakılmasını istediğinden, dağıtıcının getirdiği telgrafı şu şekilde değiştirir. "*Mehmet validesinin men-i muhakemesine karar verildiği*" maddesini "*Mehmet ve validesinin men-i muhakemelerine*" ve "*mezburenin tahliye-i sebiline*" (serbest bırakılmasına) cümlesini de "*mezbure ve merkumun tahliye-i sebillerine*" şekline sokar. Reis haberleşme memurunu çağırarak, "*bu telgrafı yanlış almışsınız, benim düzelttiğim gibi olacak, böyle temize çekin*" der. Mahkeme başkanının amacını anlayacak güçte olmayan cahil memur, telgrafı değiştirerek mahkeme başkanına verir. Bu arada reis asıl telgrafın suretini yırtarak ortadan kaldırır. Neticede hem Mehmet, hem de annesi serbest bırakılır. Daha sonra olayla ilgili bir ihbar alınır. Bunun üzerine olayı araştırmak için Ilgın savcı yardımcısı vekili olan polis komiserine emir verilir ve araştırma sonucunda ihbarın doğruluğu anlaşılır. Fakat araştırmada bir sonuca varılamaz ve kendi haline bırakılır. Bir süre sonra, serbest bırakılmış olan Mehmet'in Konya'ya getirilmesi istenir. Bunun üzerine reis, "*bu telgrafta bir yanlışlık olmuş, iki zaptiye gitsin Mehmet'i köyünden alsınlar ve Ilgın'a*

getirmeyerek doğrudan Konya hapisanesine teslim etsinler” emrini verir. Fakat Mehmet *“Ben Ilgına gidip kadıyı görmeyince, Konya’ya gitmem”* cevabını verir ve direnir. Ilgın’a gelip kadı ile görüştüktan sonra Konya’ya gönderilir. Halkın söylediğine göre, reis, Mehmet’in on dört lirasını almış ve parayı geri vermemek için Mehmet’in Ilgın’a gelmesini istememiştir. Ancak, Mehmet Konya’ya giderken bir yolunu bulup parasını geri almıştır (Ahmet Şerif, 1999: 51-52).

Bu iki örnekten de anlaşıldığı üzere, Ilgın Bidayet Mahkemesi reisi açıkça rüşvet almakla itham edilmiştir. Arşiv kayıtlarında da buna benzer suiistimallere tesadüf edilmiştir. Örneğin, Maden kazasında vazifelerini suiistimal ederek, paraya tamah eden mahkeme azası Kadri, başkâtip Mehmet Reşit hakkında, Müftü Hüseyin ve arkadaşlarının verdiği şikâyet dilekçesinin Diyarbakir vilayetince araştırılması istenmiştir (BOA, DH. MKT. 2734/53). Bir başka örnekte ise, sur kazası müdde-i umumi muavini ile mahkeme başkâtibinin kanuna aykırı muamelede buldukları tespit edilerek işten el çektirilmeleri istenmiştir (BOA, DH. MTV. 19/51).

Henüz Meşrutiyet’in yasal düzenlemeleri etkisini gösterememiştir. Yani eski alışkanlıklar devam etmektedir. Bütün mahkemeler için söylenese de halk, bu konuda hala rüşvetsiz iş görülemeyeceği kanaatindedir. Bunun için de taşra mahkemelerine liyakatli ve namuslu memurlar gönderilmesi gerekir.

İlginç bir rüşvet olayına da Tarsus kazasında rastlanmıştır. Tarsus emlak kâtibi, iş sahiplerinin birinden işini görmek için bir lira rüşvet ister. İş sahibi de durumu kaymakama bildirir. O sırada Tarsus’ta bulunan Mersin mebusu Akif Hikmet Bey ve memurlardan bazıları hazır oldukları halde, bir liranın bir tarafına çakı ile “hikmet” diğer tarafına da bir yıldız işareti yapılarak, başvuran kimseye, bunu emlak kâtibine vermesi tembih edilir. Ertesi gün bu kişi gelip lirayı verdiğini bildirir. Bunun üzerine mebus, kaymakam, naip ve zabıta memuru kâtibin yanına giderler. Kaymakam çantasını çıkarmasını söyler. İşaret edilen lira çanta içindeki diğer sarı kardeşlerinin arasında görülür. Kâtip hakkında adliye müstantiki bir tahkikat yapar ve durumu Heyet-i İttihamiyyeye bildirir. Neticede kâtibin cinayete ithamına karar verilir ve evrakı, Mersin mahkemesine gönderilir. Mahkeme, Tarsus kaymakamını ve hazır bulunan diğer memurları şahit olarak dinler, hepsi işaretli olan parayı tanıyarak, çantadan çıkan liranın bu olduğunu söylerler. Bu delillere rağmen kâtip cezalandırılmaz, aksine duruşma, memurun aklanması ve çantasından alınan liranın kendisine iadesi kararıyla sonuçlanır (Ahmet Şerif, 1999: 128). Bu olayda da adaletin yerine getirilemediği söylenebilir.

Mahkeme üyelerinin sosyal statüleri de zaman zaman suiistimallere yol açmış ve adalete olan güveni zedelemiştir. Mahkeme üyeleri genelde zengin bir eşrafa yakın oldukları ya da akrabalık

ilişkilerini kullandıkları için, adaleti ve vicdanı değil kendi özel çıkarlarını gözetmişlerdir (Ahmet Şerif, 147). Mahkeme memurlarının özellikle de kâtiplerin zaman zaman ilam harçlarında usulsüzlük yaptıkları görülmüştür. İskenderun'daki mahkeme başkâtibi suç ilamlarından yirmi yerine yirmi beş kuruş harç almakla suçlanmıştır (Ahmet Şerif, 1999: 147-148). Yine benzer şekilde, İslahiye kaza mahkemesi hâkimi, birbirine benzer işler için farklı ücretler almış, ayrıca hâkimlik dışında kanuna aykırı olarak başka işlerle meşgul olarak görevini suiistimal etmiştir (Ahmet Şerif,1999: 154).¹⁵ Ayrıca mahkeme memurlarının maaşlarının düşüklüğü ve görev harcırahlarının zamanında ödenememesi de bu memurları başka yollara tevessül etmeye zorlamıştır (Ahmet Şerif, 1999: 212).¹⁶

Adliye teşkilatında çalışan personelin bazen kendi arasında bazen de mülki memurlarla çıkar çatışmasına girdikleri ve bu gibi durumların da gerginliklere ve suiistimallere yol açtığına şahit olunmuştur. Örneğin Ereğli kazasında, adliye memurlarından bazıları ile mülkiye memurlarından bazıları arasında çıkan anlaşmazlıklar resmi ilişkilere de yansımış ve işleri aksatmıştır. Olaya şahit olan Ahmet Şerif ise bu durumun sebebini önceki dönemlere bağlamıştır (Ahmet Şerif, 1999: 227). Yine bu minvalde, Gümüşhane sancağı mutasarrıfı yetkisi olmadığı halde Ragıp Paşa'nın uşağını, Şiran kaza mahkemesi azalığında istihdam etmek istemiş, bunun üzerine kaza kaymakamı Halid Efendi duruma tepki göstererek istifa etmiştir (BOA, DH. MKT. 2756/60).

Mahkemelere üye seçme konusunda çıkan anlaşmazlık zaman zaman usulsüzlüklere hatta kavgalara sebep olmuştur. Biga sancağında, mahkeme azası seçimlerinde yapılan usulsüzlükler gerginliğe yol açmıştır. Ahalinin kavga etmesini engellemek isterken tutuklanan Suphi ve arkadaşları Biga sancağına gönderdikleri telgrafla adalet talep etmişlerdir (BOA, DH. MKT. 2866/100). Bir arşiv kaydında ise, Himar kazası Naibi ve Bidayet Mahkemesi Reisi İlyas Efendi

¹⁵ "...Mesela, geçende idare meclisi, bir yerin keşfine karar verir ve mal müdürüyle diğerlerinden meydana gelen, bir heyet gönderir. Galiba taraflardan biri muhacir, diğeri bir ağadır. Keşfin sonucu muhacirin lehine çıkar gibi olursa da, her halde ağayı haklı çıkarmak gerektiğinden, bu yolda bir rapor düzenlenir. Fakat mal müdürü, bunu imzalamak istemez. Hâlbuki hâkimin ismi müdürünki gibi, Mustafa'dır. Hakim efendi, keşifte bulunmadığı halde, raporu kendi adına mühürlediği gibi, mal müdürünün imzası altına da mühürünü basar ve bunu pulun üstüne isabet ettirerek, Mustafa'sını okutmak, mahlası (asıl isimden başka kullanılan ikinci isim) olan Niyazi'yi belli etmemek kurnazlığını unutmamak şartıyla... Şimdi bu rapor kaymakamda saklıdır".

¹⁶ "Suçüstü olaylarında, otopsi yapılmasına gerek görüldüğü zamanda başlayan zorluk ise, pek üzüntü vericidir. İlgili memurlar, beş-altı saatlik yere gidip gelecek fakat yolluğun gerekli masrafların nereden alınacağı bilinmez. Maliyeye verilen, iki-üç yüz kuruş dolaylarındaki havale, çoktan bitmiş, usule aykırı olarak, mağdurlardan alınmak mümkün olamıyor. Böyle birçok meselede memurlar gidip görev yaptıkları ve aylar geçtiği halde, halâ keselerinden harcadıkları parayı alamamışlardır. Bu memurlardan, müstantik yardımcısının, polisin aylıkları üçer yüz, eğer varsa doktorun altı yüz kuruş olduğunu unutmayalım ve bu gibi durumların memurları başka yollara yönelttiğini, yaşamak için, vicdanlarını çiğnemeye mecbur ettiğini asla hatırdan çıkarmayalım. İşte taşralar hala böyle keşmekeş, düzensizlik içinde çalkalanıp gitmekte ve herkes dört gözle işlerin düzelmesini beklemektedir."

ile Mahkeme azalarından Rıfat ve Panayot Efendiler arasında çıkan anlaşmazlıktan dolayı Naib hakkında gereğinin yapılması istenmiştir (BOA, DH. MKT. 2876/97).

Yukarıdaki örneklerden de anlaşılacağı üzere, incelenen dönemde adliyelerde ve mahkemelerde rüşvet, suiistimal, görevi kötüye kullanma, usulsüzlük gibi kanuna aykırı bazı durumlara şahit olunmuştur. Ancak, bütün adliyeler ve mahkemeler için durumun böyle olduğunu söylemek doğru değildir. Düşük ücretlerle ve zor şartlar altında çalıştıkları halde, işlerini namuslu, dürüst ve kanun dairesinde yapan binlerce çalışanı da unutmamak gerekir.

SONUÇ

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra adliyelerin merkez ve teşkilatlarında önemli bazı değişikliklere gidilmiştir. Bu çerçevede teşkilatın personel eksikliği giderilmeye çalışılmış, taşrada yeni adliye binaları yapılarak mahkemeler açılmış, teftiş mekanizmasına işlerlik kazandırılmasına özen gösterilmiştir. Ayrıca mahkemelerin iş yoğunluğunun azaltılmasına, işlemlerin hızlı yürütülmesine yönelik tedbirler alınmıştır. Alınan bu tedbirler zaman için Anadolu'daki adliye teşkilatlarında ve mahkemelerde de uygulamaya konmuştur. Ancak uygulama, birçok sorunu da beraberinde getirmiştir. Ahmet Şerif Bey'in Anadolu gezisi esnasındaki gözlemleri de bu sorunların tespiti konusunda oldukça açıklayıcı bilgiler vermiştir.

Ahmet Şerif Bey'e göre, Anadolu mahkemelerinin birçok problemi bulunmaktadır. Nitelikli personel sayısının azlığı, çalışanların hala eski zihniyette kişilerden olması, mahkemelerin fiziksel şartlarının kötülüğü, personel ücretlerinin düşüklüğü, denetimsizlik, suiistimal ve usulsüzlük, bu problemlerin başta gelenleridir. Ahmet Şerif, problemlerin çözülebilmesi için, acilen eğitilmiş ve yetişmiş kişilerin Anadolu'ya gönderilmesini, naiplerin mahkeme başkanlığı yapmamalarını, denetimlerin sıklaştırılmasını, bütçeden yeterli ödenek ayrılmasını, rüşvet ve suiistimallerin önlenmesini istemiştir.

Hükümetin bu sorunların çözümü için daha çok gayret göstermesi gerektiğini belirten Ahmet Şerif, yeni hükümet anlayışının bütün Anadolu'ya hakim olmasının önemine dikkat çekmiştir. Memleketin asayışı, suçluların soruşturulması ve takibi, evrakın tebliği, mahkemeye getirilme, tevkif ve yakalama emirlerinin yerine getirilmesinde ve diğer işlerin sonuçlandırılmasında, hükümetin varlığı, her daim hazır ve nazır bulunmalıdır.

Ahmet Şerif Bey'in görüşlerini dile getirdiği bu dönemde, Meşrutiyet yönetimine yeni geçilmiş, adliye teşkilatlarının ve mahkemelerin ıslahı için atılan adımlar ise henüz daha meyvesini vermemiştir. Dolayısıyla Ahmet Şerif Bey'in o günün koşullarındaki tespitleri yerindedir. Ancak bu önemli ıslahat projesinin gerçekleşmesi için daha çok zamana ihtiyaç olduğu da bir gerçektir.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA, BEO. 3888/291574.

BOA, BEO. 3633/272448.

BOA, BEO. 3633/272450.

BOA, BEO. 3633/272453.

BOA, BEO. 3633/272459.

BOA, BEO. 3633/272547.

BOA, BEO. 3633/272556.

BOA, DH. MUİ. 4/57.

BOA, DH. MUİ. 5/42.

BOA, DH. MUİ. 6/25.

BOA, DH. MUİ. 70/23.

BOA, DH. MUİ. 65/15.

BOA, DH. MUİ. 114/23.

BOA, DH. MKT. 2776/28.

BOA, DH. MKT. 2850/80.

BOA, DH. MKT. 2763/12.

BOA, DH. MKT. 2803/98.

BOA, DH. MKT. 2734/53.

BOA, DH. MKT. 2756/60.

BOA, DH. MKT. 2866/100.

BOA, DH. MKT. 2876/97.

BOA, DH. MTV. 19/51.

BOA, DH. MTV. 14/15.

BOA, DH. İD. 124/82.

Resmi Yayınlar

Düstur, II. Tertib, Cilt II.

Düstur, II. Tertib, Cilt III.

MMZC, Cilt 1, İçtima 87, 25 Mayıs 1325/6 Haziran 1909.

MMZC, Cilt 2, İçtima 100, 17 Mayıs 1326/30 Mayıs 1910.

MMZC, Cilt 2, İçtima 73, 30 Mart 1327/11 Nisan 1911.

Gazeteler

Tanin- yıl 1908/1909

Tercüman-ı Hakikat- yıl 1908

Araştırma Eserleri

Ahmet Şerif. (1326). *Anadolu'da Tanin*. İstanbul: Tanin.

Ahmet Şerif. (1999). *Anadolu'da Tanin*. Haz: Mehmet Çetin Börekçi, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Bayur, Y. H. (1991). *Türk İnkılabı Tarihi*. Cilt 1, Kısım 2, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Kansu, A. (1995). *1909 Devrimi*. İstanbul: İletişim.

Tural, E. (2008). II. Meşrutiyet Dönemi'nde Adliye ve Mezahip Nezareti'nde Bürokratik Reform. *AÜHFD*, 57(2), 223-252.

Summary

After the declaration of the Second Constitutional Monarchy, some important changes were made in the central and provincial organizations of the courthouses. In this context, the lack of personnel of the organization was tried to be solved, new courthouse buildings were built in the provinces and courts were opened and attention was paid to make the inspection mechanism operational. In addition, measures have been taken to reduce the workload of the courts and to carry out the procedures quickly. What were the consequences of all these steps in the work and proceedings of the courts in Anatolia? The letters that Ahmet Şerif Bey, the author of *Tanin Newspaper*, sent to his newspaper during his trip to Anatolia are an answer to this question. Since Ahmet Şerif's travel letters were written immediately after the 1908 revolution, he gave valuable information about how the political, social and economic structure of the period was reflected in Anatolia. In particular, his determinations of the fundamental elements of the justice system, such as the courts, court personnel and the proceedings, are quite striking. Although he was a Unionist himself, Ahmet Şerif expressed her views on these issues with an objective view and he did not fail to criticize the governments and rulers of the time.

In this study, Ahmet Şerif's opinions about the physical situation of the provincial courts, working environments and how the proceedings are conducted are evaluated with examples. In this study, the book titled *Tanin in Anatolia*, that contains Ahmet Şerif Bey's letters were published in *Tanin*, archival documents and some research works were used. The theoretical framework of the study was built on the physical status of the Anatolian courts, court personnel, the functioning of the courts and the irregularities in the courts between 1909-1913.

When Ahmet Şerif's travel notes are examined, it is clear that the physical structures of the Anatolian courts are not very suitable for the regulations. As the provincial courts were generally small, narrow and one-room, it was understood that the hearings were held in very crowded environments and that even the judges had difficulty finding seats. In addition, the stationery used in the courts was found to be quite insufficient.

One of the most important problems of the courts in Anatolia was the lack of qualified personnel both in number and quality. Personnel who are not well trained are inadequate in the execution of the work and proceedings in the courts.

There are striking findings of Ahmet Şerif regarding the functioning of the courts. Ahmet Şerif, who witnessed that the proceedings in the courts were carried out under very primitive conditions and in an irregular manner, claimed that some of the hearings in the courts were held in perfunctorily without being taken seriously. One of the important obstacles to the healthy functioning of the courts is to work by proxy instead of the expert, and to give responsibility and authority to unauthorized persons by law. Also, the lack of sufficient number and quality of trained personnel is one of the chronic causes. Apart from these, the workload intensity in the Anatolian courts had a negative impact on the functioning of the courts and the healthy conduct of the proceedings. In short, according to Ahmet Şerif, the high workload in the Anatolian courts led to the inability and delay of the trials. Personnel working under difficult conditions were crushed under heavy workload.

During the period under review, one of the important problems in the judicial courts and courts in Anatolia is various irregularities such as bribery, abuse and misconduct. Although different causes are sought in these irregularities, it is generally seen that personal interests are at the forefront. Ahmet Şerif witnessed such situations closely and clarified the situation by giving various examples. Ahmet Şerif, who was convinced there will be no progress without bribing

the courts., asked for the rightful and honorable officers to be sent to the provincial courts as soon as possible for the solution of the problem.

The social status of the members of the court also occasionally led to misconduct and shook the confidence in justice. The members of the court generally pursued their own private interests, not justice and conscience, because they were close to a notables or used relationship by affinity. On the other hand, it has been witnessed that the personnel working in the judicial organization sometimes have conflicts of interest among themselves and sometimes with civil servants, and such situations lead to tensions and abuse.

As can be seen from the examples above, some unlawful situations such as bribery, abuse, misconduct and irregularity have been witnessed in the courts and courts during the period examined. However, it is not true to generalize this situation for all courts and courts. It should not be forgotten that thousands of court employees who do their job in an honest, fair and in a lawful manner, even though they work at low wages and under difficult conditions.

In short, according to Ahmet Şerif Bey, the Anatolian courts have many problems. The low number of qualified personnel, the fact that the employees are still from the old mentality, the poor physical conditions of the courts, the low wages of staff, the lack of supervision, abuse and irregularity are the leading problems of these problems. In order to solve the problems, Ahmet Şerif requested that the educated and qualified persons be sent to Anatolia urgently, that the delegated judges do not act as chief judge, that the inspections are tightened, that the appropriations are allocated from the budget and that bribery and abuse are prevented.

Stating that the government should make more efforts to solve these problems, Ahmet Şerif drew attention to the importance of the new understanding of government to dominate all of Anatolia. The government's presence should be felt everywhere in the order of public order, investigation and prosecution of criminals, tracking of documents, execution of court orders, arrest and arrest orders and the conclusion of other works.

During this period, when Ahmet Şerif Bey expressed his views, the constitutional administration had just begun and the steps taken for the correction of the judiciary and courts have not yet yielded fruit. Therefore, Ahmet Şerif Bey's findings in the conditions of that day are in place. However, it is a fact that more time is needed to come to fruition this important reform project.

Keywords: Ahmet Şerif, Court, Reform, Personnel, Irregularity.